

Zdražilová, Renata

Svátek budoucího buddhy Maitréji v tradici školy gelugpa

Sacra. 2004, vol. 2, iss. 1, pp. 31-48

ISSN 1214-5351 (print); ISSN 2336-4483 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/118364>

Access Date: 28. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Svátek budoucího buddhy Maitréji v tradici školy gelugpa

Renata Zdražilová

Úvod

Postava Maitréji, jeho kult a svátek v tradici tibetské školy gelugpa, který se k jeho osobě váže, jsou předmětem následujících řádků. Jedná se o dosti rozsáhlá témata, jejichž porušení a uchopení má svá specifická úskalí. Účelem je předložit na úvod zběžný přehled o Maitréjově kultu následovaný komentovanými zmínkami o Maitréjově svátku v různorodé literatuře, a to ve třech oblastech: Tibetu, Mongolsku a Burjatsku.

Tibetské, burjatské a mongolské termíny, pokud není uvedeno jinak, jsou uvedeny v přepisu, který podává Josef Kolmaš v glosáři Cybikovova díla *Cesta k posvátným místům Tibetu*¹ a práce Luboše Bělky *Tibetský buddhismus v Burjatsku*.² Sanskrtské termíny jsou pak ve shodě s *Lexikonem východní moudrosti*.³ Data a historické údaje o osobách pocházejí z díla *Dějiny Tibetu*.⁴ Na další specifika při přepisu je již v průběhu textu upozorněno anebo jsou součástí citovaných děl.

Použité zkratky

Bur. = burjatsky

DT = Dějiny Tibetu

gCPMT = glosář díla *Cesta k posvátným místům Tibetu*

LxVM = *Lexikon východní moudrosti*

Mong. = mongolsky

Skt. = sanskrtsky

Stmo. = staromongolsky

Tib. = tibetsky

Postava Maitréji a jeho kult

Maitréja je svým způsobem unikátním prvkem v buddhistickém panteonu, protože v sobě spojuje tři rozdílné role, jež se vyvíjejí v různých časech a místech: obyčejná existence na zemi, bódhisattva v současnosti vládnoucí v Tušitě a Buddha Čisté země (Ketumati) ve vzdálené budoucnosti.⁵ Nyní je Maitréja ve sféře Tušita, kde

¹ Cybikov, Gonbožab Cebekovič, *Cesta k posvátným místům Tibetu*, Vyšehrad, Praha 1987, str. 345 – 373.

² Luboš Bělka, *Tibetský buddhismus v Burjatsku*, Masarykova univerzita, Brno, 2001.

³ *Lexikon východní moudrosti. Buddhismus, hinduismus, taoismus, zen*, Votobia, Olomouc, 1996.

⁴ Cipön Wangčhug Dedän Žagabpa, *Dějiny Tibetu*, Lidové Noviny, Praha, 2001.

⁵ Kim, Inchang, *The future Buddha Maitreya, An Iconological Study*, D. K. Printworld, New Delhi, 1997.

nejen očekává příští zrození, ale vládne dvaatřiceti tisícům buddhů, kteří již dosáhli plné dokonalosti. Jeho plánované zrození na zem podle jedné tradice nastane za 5 000 let od Šákjamuniho parinirvány, jeho odchodu z tohoto světa, Lexikon východní moudrosti uvádí až 30 000 /sic!/ let.

Zajímavé jsou názory, že Maitréja již přišel, a to v podobě Ježíše či jiného guru⁶ a jiní zase očekávají jeho příchod v nejbližší době. Tento motiv se objevoval a byl rozvíjen po celou dobu vývoje buddhismu, který procházel různými kulturami. V Číně se v běhu dějin objevil hned několikrát v různých sociálních a revolučních hnutích, za Maitréju byl označován dokonce i Mao Cetung.⁷ Není tedy divu, že je zastoupen i v západních percepcích.

Maitréja, stejně jako Šákjamuni, procházel mnoha zrozeními a v různých dobách pod vedením minulých buddhů nabýval schopnosti a dovednosti pro buddhovství.

Názorný je příklad jedné džátaky,⁸ podle které se kdysi Maitréja nacházel na stejné úrovni cesty k dosažení dokonalosti jako Buddha Šákjamuni. Jednou spolu putovali přes poušť, když se náhle před nimi objevila hladová tygřice. Byla tak vyčerpáná, že neměla ani sílu se na ně vrhnout. Pokud by ji nedali něco k jídlu, zcela jistě by zahynula. Proto se oba bódhisattvové vydali shánět nějakou potravu, každý jiným směrem. Po nějaké chvíli si Šákjamuni uvědomil, že na hledání masa je příliš pozdě a jako jediný prostředek, jak tygřici zachránit, viděl v obětování vlastního těla. Vrátil se a nechal se šelmou roztrhat. Maitréja mezitím došel do vesnice, vyžebrał trochu jídla a vracel se zpět. Když viděl hodující tygřici, pochopil, co se stalo. Tímto činem prý bódhisattva Gautama přešel Maitréju na cestě k probuzení.⁹

Maitréja má v různých jazycích různá jména. V pálijském kánonu se vyskytuje jako *Metta* nebo *Metteja*, sanskrtském jako *Maitrī*, *Maitréja* nebo *Maitrejanátha*. Řecko-římská tradice jej nazvala *Metrago Boudo*, jako *Milo* (či *Mi-lo-fo*) je v Číně, *Miryek* v Koreji a *Miroku* v Japonsku. Jako *Majdarii* se vyskytuje v Mongolsku. Všechna předchozí pojmenování se vztahují k sanskrtskému *majtrī* či pálijskému *metta* (dobrotivost, laskavost)¹⁰ se sufixem *ya*, který personifikuje ono předchozí *majtrī* či *mettá*, v tomto případě tedy znamená Majtréjovu maskulinní identitu.

Obecně se k termínu *majtrī* váže mnoho foneticky podobných slov, které se vztahují k významům „přátelskost“ a „aktivní dobrá vůle“. Specificky *majtrī* vyjadřuje pocit spojený s těmi, kdo jsou v životě šťastní, oproti pojmu *karuná*, který se projevuje souzřímím se a trpícím bytostem. V pálijském kánonu je pojem *majtrī* mnohem častější než *karuná*. *Majtrī* je zakoušena skrze určité meditační techniky a je velkou

⁶ K neznámější se řadí skupina kolem Benjamina Creme, která vystoupila v roce 1982. K tomuto a dalším viz <http://www.blessedquietness.com/journal/housechu/matraya.htm>, http://www.shareintl.org/maitreya/Ma_jesus.htm, <http://www.briancreese.co.uk/Maitreya.htm>.

⁷ Blíže viz např.: Eichhorn, Werner, *Die Religionen Chinas*, Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart Berlin Köln Meinz, 1973.

⁸ Džátaka, dosl. „příběh o narozeních“, tyto příběhy vyprávějí o dřívějších životech Buddhy, jeho stoupenců a protivníků a ukazují, jak jednání v průběhu předchozího života ovlivňuje v souladu se zákonem karmy budoucí existenci. LxVM

⁹ Latourette, Louis: *Maitreya, le Bouddha futur*, Paris: Libraire Lemerrier, 1926, str. 129 – 132. Preklad Hana Petrusová.

¹⁰ LxVM

silou ve vesmíru. V literatuře avádany¹¹ je *majtrí* magickým učením používaným k zaklínání a uzdravování.

V severních buddhistických zemích, speciálně v Číně, Koreji a Japonsku, je Maitréja znázorňován častěji než Šákjamuni, v zemích jižního buddhismu jako je Cejlon, Myanmar a Thajsko, se Maitréja objevuje také a jeho zobrazení doprovázejí zobrazení Buddy Šákjamuniho.

Tripitaka se o něm zmiňuje jen jednou, a to v *sutta-pitace*, sbírce *díghá-nikáji*, ve třetí sérii (*Pátika-vagga*) přímo v *Cakkavattisidhanáda suttě*, kde Šákjamuni prohlašuje proctví o tom, že „přijde na svět úplně osvícený, znalý pravého vědění a pravé cesty, dokonalý, znalý světa, nesrovnatelný vychovatel lidí, jejichž vášně mají být potlačeny, učitel bohů i lidí, vznešený Buddha.“ Buddha o něm praví, že bude stejně učit jako on lidstvo pravé podstatě světa, že bude stejně jako on hlásati nauku krásnou na počátku, krásnou uprostřed i na konci a že bude stejně jako on nabádati k svatému životu.¹²

Mnohem více je pak zmiňován v komentářích k pálijskému kánonu a samozřejmě v nejranějších dílech mahájány jako „*Lalitavistára*“, „*Mahávastu*“, „*Divjadvadána*“. V *Saddharmapundarikasútře* a *Vimalakirtinidréšasútře* vystupuje jako žák Maňdžušrího. Celá je mu věnována *Maitréjavjákaranasútra*, kde vystupuje jako bódhisattva devátého stupně,¹³ což jen dokumentuje pozdější mahájánové rozpracování konceptu bódhisattvy.

Inchang Kim věnuje svou práci *Budoucí buddha Maitréja*¹⁴ nejstarším buddhistickým ikonografickým vyobrazením z období Kóšalanské říše a oblastem Mathura a Gandahára. Na základě bohatého ikonografického materiálu z raných období postuluje, že Maitréja byl na počátku vývoje buddhistické ikonografie důležitou postavou, snad prvním, koho hínajánoví buddhisté uctívali. Jeho zobrazování ve svých počátcích bylo odvozeno od zobrazování Brahmy. Zobrazení Maitréji Mathurské i Gandaháské školy Kóšalanského období zahrnovalo aspekty jak buddhy, tak i bódhisattvy, stejně jako byl vnímán v té době.

V raném období v Indii Maitréja představoval zdroj *Zákona*, *dharmy*, která se stala centrem pozornosti, a také živým modelem následováníhodným nedlouho poté, co Šákjamuni opustil zdejší svět. Kim tvrdí, že Maitréja byl cílem každého hínajánového buddhisty. Původně byl prý Maitréja vnímán jako obyčejná bytost, jeden z družiny Buddy Šákjamuniho, teprve po jeho parinirváně se více zdůraznil Maitréjův aspekt budoucího pozemského buddhy, jež bude pokračovatelem Šákjamuniho nauky.

Mahájána v něm naopak rozvinula více dhjáni-bódhisattvovskou, spirituální podstatu a postupně ztrácel na významu, až se stal jedním z dalších mnoha bódhisattvů mahájány, zobrazován často po boku Šákjamuniho a Avalókitéšvary.

Podstatnou rolí v pochopení Maitréjova kultu hraje význam zobrazovaných elementů: pozice, rituální gesto-mudra, emblém stúpy, úprava vlasů a různé atributy v jeho ruce. Např. *abhaja mudra* je spojena s nejstaršími zobrazeními Maitréji,

¹¹ Avádana, v sanskrtu doslova: „velký čin“, je buddhistický literární žánr na pomezí hínajány a mahájány. Má silné tendence slavit ideál bódhisattvy. Obsahují legendy, jež se vztahují k minulým životům svatých. LXVM

¹² Lesný, Vincenc, *Buddhismus*, Votobia, Olomouc, 1996, str. 182.

¹³ Tokarev, S. A., *Myty narodov mira*, II. Díl, Sovětskaja encyklopedija, Moskva 1988.

¹⁴ Kim, Inchang, *The future Buddha Maitreya, An Iconological Study*, D. K. Printworld, New Delhi, 1997.

kteřá kombinovala prvky buddhy a bódhisattvy a představovala aspekty učitele, naproti tomu *dhjána mudra* může být chápána ve spojení s asketickým typem zobrazování, které souvisí s arhatstvím hínajánového bódhisattvy. V tomto kontextu kontroverzní mohou být výklady *namaskára mudry*, která, dle některých, představuje bráhmanskou povahu Maitréji. Kim však vystupuje proti a nabízí nový termín pro výklad tohoto typu mudry, tj. gesto „vznešenosti“. Zobrazování stúpy v souvislosti s Maitréjou je vysvětlována v kontextu *parinirvány* Šákjamuniho. Stúpa se však nejdříve objevila u Avalókitéšvary a předpokládá se, že poté, co se stala Maitréjovým specifikem, symbolizuje konečné vysvobození. Nádobku kamanadálu v Maitréjově ruce pak Kim vysvětluje spíše jako zdroj buddhistické *dharmy*, než bráhmanské podstaty, jak se obecně předpokládá. Nádobku v její funkci zdroje *dharmy* později vystřídalo zobrazení květů, které navazuje na tradiční aspekt *mánusi* buddhy, stromu *bódhi*, a také na nový Maitréjův aspekt jako jednoho z *dhjáni* bódhisattvů, kteří vždy drží nějaký květ.

Maitréjův kult byl v Burjatsku, podobně jako v ostatních oblastech rozšíření tibetského buddhismu ve Vnitřní Asii a v himalájské oblasti, mimořádně populární. V každém větším burjatském klášteře měl svoji zvláštní budovu, Maitréjův chrám (Majdar sumé), který nebyl určen pro velké obřady, ale sloužil jako ozdobný přístřešek pro sochu. Tyto sochy mají typický vzhled, Maitréja sedí zpravidla „po evropském způsobu“, tj. s nohama spuštěnými rovně dolů, což symbolizuje jeho pohotovost kdykoliv povstat, sestoupit opět na zemi mezi lidi a šířit své učení. Ruce má zpravidla před hrudníkem v různých *mudrách*. Na přelomu 19. a 20. století získal tento kult v Burjatsku, zřejmě v souvislosti narůstajícími milenaristickými tendencemi mezi místními buddhisty, zvláštní popularitu. Proto se postupně v mnohých klášterech stavěly velké dřevěné sochy zasvěcené právě Maitréjovi.

S jistotou lze říci, že následující kláštery se mohly sochou Maitréji pochlubit: Aninský, Tamčinský (Gusinoozerský), Jangažinský, Cugolský, Aginský, Sanaginský (Bulagský) a pravděpodobně i v Congolský (viz příloha č. 1).¹⁵

Literatura zmiňující svátek Maitréji

Následující část obsahuje zmínky o svátku Maitréji v dostupné literatuře. Zmínka není mnoho a většinou se jedná o krátké poznámky v rámci většího díla, které je buď samo zaměřeno na jinou rovinu nebo se svým rozsahem a hloubkou výkladu nezaměřuje na dané téma a věnuje mu pouze zběžný popis. Většina z nich je navíc problematičká z hlediska pojetí své látky, a proto uvádím ke každé zmínce, případně autorovi, stručný kontext. Postupně se tedy zaměřuji na vybrané části, které jsou rozděleny do tří částí podle oblasti, kterou se zabírají: Tibetská oblast, Mongolsko a Burjatsko.

Termíny pro popisovaný svátek, jež každá publikace užívá, se liší a pro usnadnění je použito pro označení jevu termín „Maitréjovo procesí“ nebo „obcházení se sochou (zobrazením) Maitréji, pokud se nejedná o samostatný svátek a mluví se pouze o obřadu. Pokud jde o celý samostatný svátek, je nazván jednoduše svátek Maitréji.

¹⁵ Bělka, Luboš, Aginský Maitréja, aneb mají sochy svoji karmu?, in: Nový Orient, 59/2004, Orientální ústav akademie věd České republiky, Praha 2004, str. 37.

V burjatském pojetí se termínem „chural“ může označovat jak třídní svátek jako celek, tak jen jednotlivé obřady probíhající v průběhu procesí téhož svátku.

V literatuře se setkáme s názvy: anglické Maitreya procession (pro tibetský kontext), tibetský čamkor (tib. /bjams kor/), burjatský Majdariin chural (pro samostatný svátek) a ruské prazdnik Majdari nebo ceremonija krugovraščenija Majdari.

1. Prameny z oblasti Tibetu

1.1 Tsepak Rigzin

Pramenem k výzkumu svátku v místě, odkud prakticky pochází, je popis Maitréjova procesí, které předkládá Tsepak Rigzin ve svém stručném přehledu Svátky Tibetu.¹⁶ Jeho příspěvek se vztahuje na „náboženské i sekulární“ události slavené v minulosti ve Lhase a okolí, zároveň však představují všeobecný stav vyskytující se v Tibetu.¹⁷ I když je jeho popis svátků spíše skromný a napsán formou zběžného přehledu, knížička je v současnosti ojedinělým dílem o tibetských svátcích. Nezaujatě se snaží přiblížit dění a formu, ikdyž je znát, že je autor Tibetan vycházející z tibetské tradice, tedy ne zcela rozlišuje tradici, legendy a historickou skutečnost.

V jeho podání Maitréjovo procesí uzavírá původně sedmnáctidenní, později desetidenní Velké modlení (tib. /smon lam čen po/) nebo také Lhaské modlení (tib. /ha sa smon lam/),¹⁸ které připomíná Buddhovu porážku šesti nebuddhistických indických učitelů v Šrávastí pomocí svých magických dovedností. Porážka se dle tradice udála za úplňku prvního měsíce, a svátek přetrval jako oslava vítězství dobrých sil indických buddhistických panovníků nad silami zlými. Tento úplňek prvního měsíce se, jak předkládá jeden z názorů, shoduje s Šákjamuniho narozením v Lumbíni.

Údajně na tuto tradici navázal Congkhapa¹⁹ a v roce 1409 ustanovil v Tibetu Velký mönlam. Jednou během oslav obdržel moho vizi, mezi nimiž se objevil i buddha Maitréja. Současně se svátek slaví od patnáctého dne prvního tibetského měsíce do dvacátého pátého dne, který uzavírá Maitréjovo procesí. Rigzin uvádí, že není jasné, kdo ustanovil tradici nošení sochy Maitréji v procesí, ale pravděpodobně to byl již sám Congkhapa.

Oproti jiným, detailněji popsaným dnům Velkého mönlamu, poslednímu dnu věnuje autor jen krátký úsek. Zmiňuje se o umístění a původu sochy, která je v průvodu nesena. Její původ se odvozuje až k Songcän Gampovi a jeho nepálské manželce,²⁰ a věří se, že socha byla posvěcena buddhou Kášjapou, předchůdcem buddhy Šákjamuniho. Dějiny Tibetu²¹ však uvádějí, že socha, kterou si s sebou do Tibetu nepálská princezna přivezla, představuje buddhu Akšóbhju. Dodnes však obývá jižní část hlavního chámu ve Lhase.

¹⁶ Tsepak Rigzin, *Festivals of Tibet*, Library of Tibetan Works and Archives, New Delhi, 1993, str. 19 – 20.

¹⁷ Jelikož nemáme představu o jaké časové období se jedná, dá se předpokládat, že popisuje i současný stav průběhu ceremonie.

¹⁸ Dále pro označení tohoto Velkého modlení je používán termín Velký mönlam.

¹⁹ Congkhapa Lozang Dagma, reformátor tibetského mnišství, zakladatel školy gelugpa, 1357 – 1419. DT

²⁰ Songcän Gampo, druhý historický panovník Tibetu, vládl cca 617 – 649/50. Jeho druhou manželkou byla nepálská princezna Thicön (Bhrkutí Dévi). DT

²¹ DT, str. 37.

Při svátku se se sochou obchází Barkor,²² po jehož celé délce jsou rozmístěni lidé a čekají na požehnání, a jako symbol své oddanosti a proseb drží vonné tyčinky a květy, přičemž házejí na sochu khataky.²³ Procesí vedou mniši s prapory a náboženskými předměty.

1.2 *Gonbožab Cebekovič Cybikov*

O procesí se zobrazením Maitréji v Tibetu se zmiňuje také G. C. Čybikov, geograf a badatel, který cestoval do Tibetu na přelomu devatenáctého a dvacátého století vydávaje se za mnicha. Jeho poznámky jsou více reflexemi, deníkem, popisujícím okolní dění bez speciálních ambicí badatele v terénu. Jeho cesta do Tibetu, jak sám v předmluvě uvádí, byla motivována sebráním co největšího počtu kopií obřadních spisů, které po úspěšném vykonání cesty uložil do archivu, aby byly k dispozici nejen jemu, ale i dalším případným badatelům. Přesto jsou jeho poznámky cennými doklady o situaci v kláštřech té doby.

K tradici svátku Velký mönlam uvádí: „Původ Velkého mönlamu sahá do dob reformátora Congkhapy. V jeho životopise se uvádí, že když v roce 1409 provedl výše zmíněné zkrášlení sochy Džowo,²⁴ nařídil zároveň konání slavnosti mönlam. Zvyk konat mönlam se tak datuje od těch dob, nicméně zdá se, že svou definitivní podobu získal tento obyčej až za časů pátého dalajlamy,²⁵ současníka mandžuského císaře Kchang-si a autora zmíněných pravidel, jež prý mu sám tento císař potvrdil.“²⁶

Když v roce 1901 pobýval ve Lhase, 7. února jej zastal tibetský Nový rok (tib. /o gsar/). O dva dny později započal Velký mönlam na nádvoří Džókhangu²⁷ a ráno patnáctého dne tibetského prvního měsíce „... se konal tzv. Čamkor neboli obcházení s obrazem Maitréji, buddhy budoucího světa, okolo Džókhangu. Tento obřad, konaný vždy s takovou pompou v mongolských a burjatských kláštřech, tu probíhá naprosto nepozorovaně a účastní se ho jen nepatrný počet lidí.“²⁸

Jak je patrné, ani v Rigzinově, ani v Cybikovově verzi není čamkor (tib. /bjams skor/) samostatným svátkem, kde by ono obcházení bylo ústředním bodem, nýbrž je součástí mnohem většího dění.

V průběhu dalších dní se pak odehrávají některé typické úkony. Například 22. února, 17. den prvního měsíce, Cybikov, jak se slušelo na zámožného pceostného, věnoval almužnu, dvacet sangů²⁹ mincí, dva koně a dva mezky, pro tzv. podarování čaje mangdža (tib. /mang džá/, čaj pro mnohé). K obřadu si donesl předem připravený text s přáním, které mělo být následně předneseno.

²² Barkor (tib. bar skor), „vnitřní okruh“ je názvem ulice ve Lhase. gCPMT

²³ Khatak (tib. kha btags, mong. chadag) – obřadní stuha. gCPMT

²⁴ Džowo (tib. džo bo) „Pán“, rozumí se buddha Šákjamuni. gCPMT

²⁵ Pátý dalajlama, Ngawang Loznag Gjamccho, 1617 – 1682. DT

²⁶ Gonbožab Cebekovič, Cesta k posvátným místům Tibetu, Vyšehrad, Praha 1987, str. 141.

²⁷ Džókhang či Džowokhang (tib. džo bo'i khang) znamená „dům páně“ což je první centrální chrám ve Lhase. gCPMT

²⁸ Cybikov ... str. 142.

²⁹ Sang (tib. srang) tibetská měnová jednotka. gCPMT

Při vlastním obřadu pak obdrželi mniši čaj a starší žalngo (tib. /žal ngo/), vrchní dozorce nad dodržováním klášterní kázně, přečetl prosebný text určený pro tuto ofěru a zapálil Cybikovem donesené vonné tyčinky. Tyčinky, dříve než se stačily pořádně rozdoutnat, mu byly odebrány a, jak neopomněl v náhledu sobě vlastním zdůraznit, za dvojnásobnou cenu prodány pobožným lidem, kteří věří v jejich zvláštní uzdravující moc.

Z výše uvedených zmínek Maitréjova procesí čamkor vyniká, že v oblasti Tibetu přetrvalo jako součást novoročního Velkého mōnlamu. Ustanovení Velkého mōnlamu se připisuje velkému reformátorovi a zakladateli školy gelugpa Congkhapovi. Zda bylo Congkhapou ustanoveno i procesí se sochou Maitréji, je sporné.

Procesí zjevně zůstalo v oblasti Tibetu nadále součástí Velkého mōnlamu slaveného ve Lhase, kam se k tomuto účelu sjížděli mniši a představení okolních klášterů. O tom, jak tomu bylo s procesím v jiných klášterech či oblastech, se žádný z autorů nezmiňuje.

Slavení Velkého mōnlamu spadá na začátek tibetského Nového roku, přičemž Rigzin uvádí termín patnáctého až dvacátého pátého dne prvního tibetského měsíce, Cybikov umísťuje Velký mōnlam mezi třetí až dvacátý pátý den. Rigzin Maitréjovu procesí přisuzuje poslední, dvacátý pátý den a Cybikov patnáctý.

Samotné procesí zde prochází, dle Rigzina, ulicí Barkor ve Lhase, kde jsou k této příležitosti po celé délce rozmístěni lidé připraveni s khataky, vonnými tyčinkami a květy. Dle Cybikova je procesí, oproti mongolským a burjatským verzím, nepatrné a obchází pouze centrální lhasský chrám Džókhang.

2. Zmínky z oblasti Mongolska

2.1 Alexej Matvejevič Pozdnějev

Nejrozsáhlejší a nejpodrobnější z dostupných popisů svátku předkládá A. M. Pozdnějev ve svém díle Studie buddhistických klášterů a buddhistického duchovenstva v Mongolsku.³⁰ Pozdnějev je badatelem, jež cestoval po Mongolsku za cílem vědeckého zkoumání, a díky znalosti mongolštiny a tibetštiny získává a zapisuje cenné informace o situaci v té době.

Jeho metoda v případě historických skutečností a interpretací vychází z toho, co mu bylo v terénu sděleno, vychází i z mnoha buddhistických pramenů, ale místy jsou jeho pozorování mylná a dopouští se interpretačních chyb nebo nepřesností, proto je třeba k textu přistupovat opatrně. Navíc je jeho pohled, jako v případech ruských vědeckých autorů uvedených níže, také do jisté míry podmíněn duchem a cíli tehdejší vědy.

Pozdnějev byl na své výzkumné cestě účasten na dvou mongolských svátcích budoucího buddhy Maitréji, v Urze (dnešní Ulánbátar) a v klášteře Bauun hüree.³¹ Jeho popis svátku je detailní, pravděpodobně nechybí i znalost textů čtených v prů-

³⁰ Pozdnějev, Alexej Matvejevič, očerki byta buddijskich monastyrej i buddijskago duchovenstva v Mongolii v svazei s otnošenijami cego poclednjago k narodu, Kalmyckoe knižnoje izdatelstvo Elista, Sanktpetersburg, 1993.

³¹ Umístění kláštera Baruun hüree není prozatím zcela prokázáno, ale pravděpodobně se jedná o Erdene zuu. Potvrzoval by to i fakt, že u popisu svátku Pozdnějev srovnává ve všech případech Urgu s Erdene

běhu svátku, jimž věnuje ve svém díle obsáhlou část. Neuvádí ovšem přímo, o které texty se jedná, pouze vybírá pro něj zajímavé informace z toho, o čem pojednávají.

Problém nastává při použití mongolských termínů pro buddhistické předměty, symboly a další obřadní náležitosti, pro které Pozdnějev používá svůj vlastní systém prepisu do ruštiny a termíny často vychází z terénního výzkumu, tedy z informací, které mu byly na místě sděleny.

Na úvod zmiňuje, že mezi jeho informátory panuje přesvědčení, že svátek byl uveden do řady buddhistických svátků za časů Congkhapy a poprvé konán první den nového roku 1409. V některých mongolských klášterech (například v Chovdském) se svátek slaví také v jednom z prvních patnácti dní nového roku. V každém klášteře se slaví jen jednou v roce a pokaždé v jeden předem stanovený den a to: sedmého, osmého nebo patnáctého dne čtvrtého měsíce, čtvrtého nebo patnáctého šestého měsíce či dvaadvacátého devátého měsíce lunárního kalendáře. V Erdene zuu, kde se Pozdnějev svátku sám účastnil, se konal dvaadvacátého dne devátého měsíce, a v Urze, kde byl také přítomen, patnáctého dne šestého měsíce. Každý pak věděl, kdy se v kterém klášteře svátek koná, a kromě toho ještě několikrát před započítím se z klášteře vysílaly do okolí zvěsti o předpokládaném dni konání, aby se sešlo co nejvíce lidí. A že o účastníky nebyla nouze, svědčí i fakta o tom, kolik se jich v roce 1877, kdy se Pozdnějev svátků účastnil, na místě sešlo. V Urze to bylo okolo třiceti tisíců lamů a přibližně stejně účastníků. V Erdene-zuu pak kolem deseti tisíců lamů a přes třicet tisíc účastníků.

V textu se dále uvádí, že „osnovy“ /sic!/ pro slavení se nalézají již ve vinaji.³² Pozdnějev je však považuje za nejednoznačné. Podle jeho informátorů se tradice odvolává na větu: „Zobrazení buddhy, v jeho vlastnostech, bezchybná, plně se shodující s kánonem“ (knihami svatého buddhistického učení) je třeba přenášet po městech a vesnicích,³³ věta podle Pozdnějeva chce jen naznačit důležitost zobrazení buddhy vedle posvátných spisů, a další interpretace jsou jen výplodem lamů.

Za citací uvádí rovněž mongolskou verzi, která se dá vyložit spíše jako doporučení, aby se pravá buddhova nauka a zákon³⁴ obecně rozšiřovala a uchovávala, tzn. aby se připomínala a nevymizela. Z tohoto není jasné, zda interpretace přenášení bezchybného zobrazení buddhy místo rozšiřování pravé buddhovy nauky pochází od Pozdnějeva překladem do ruštiny anebo od lamů, kteří tradují tuto svéráznou interpretaci. Druhému by nasvědčoval fakt, že i Rigzin zmiňuje eventuální původ svátku v tradici, která označuje nošení zobrazení „osvícených bytostí“ v průvodu za záslužné.³⁵ Zda se však tibetská tradice dovolává v tomto případě stejného úseku vinaji, není uvedeno.

zuo, v jednom případě, kde zmiňuje rozdílnost v obřadu na západní straně kláštera v průběhu procesí, srovnává Urgu s Baruun hüree.

³² „Koš kázně“ (skt. vinajapitaka) třetí část Tripitaky, jež obsahuje pravidla a nařízení ohledně soužití mni-
chů, příp. mnišek. LxVM

³³ Pozdnějev, Alexej Matvejevič, Očerki byta buddijskich monastyrej i buddijskago duchovenstva v Mongolii v svazei s otnošenijami cego poslednjago k narodu, Kalmyckoe knižnoje izdatelstvo Elista, Sanktpetersburg, 1993, str. 384.

³⁴ Pozdnějev uvádí: „s nomami“, které v závorce charakterizuje jako knihy svatého buddhistického učení. Slovo má ale obecnější význam zákona či učení (skt. dharma), zahrnující rovněž knihy.

³⁵ Tsepak Rigzin, Festivals of Tibet, Library of Tibetan Works and Archives, New Delhi, 1993, str. 19.

Pozdnějev nicméně předkládá důkladný popis průběhu svátku a procesí. Jedná se o velký a pompézní svátek, kde přípravy všech potřebných atributů probíhají dokonce i dva týdny předem. Především se jedná o vůz, na kterém bude zobrazení Maitréji putovat okolo chrámu. Vůz je dvoukolový a výše podložky, na které se poveze Maitréja, je minimálně šest loktů od země. Ze stran je vůz opatřen mřížkou. Celý se zdobí do čtyř barev: kola na červeno, a zbytek v kombinacích červené, zelené, modré a žluté. Na bočních stranách vozu, jež sestávají z desek tvořících mřížku, se nacházejí různá vyobrazení. K nim patří vyobrazení sedmi drahocenností doloon erdene.³⁶ Jedná se o sedm tradičně v Mongolsku zobrazovaných symbolů politické moci čakravartina,³⁷ které pocházejí z Indie. Jsou to: kormidlo, klenot čintámani,³⁸ královna, ministr, slon, kůň a hrdina. Dále je na mřížce vyobrazení osmi obětí naiman tahil, které se tradičně nalézají v kalíšcích na oltářích chrámů (obr. 12).³⁹ Všechno se pak pokryje lakem. Na dno vozu se ještě navrství různobarevné kusy hedvábné látky, která je měkkou podestýlkou pro další předměty, které budou vezeny spolu s Maitréjou. Na všech čtyřech rozích vozu se umísťují pětibarevné svinuté standarty a doprostřed na vyvýšené místo se vkládá slunečník, který je natolik velký, že zastiňuje větší část vozu. Dále se vytahuje dřevěný kůň, který je připevněn na podestě, rovněž vybavené kolečky, a na místo sedla se vyjímá vyobrazení čintámani. Vůz s příslušným záprahem se nechává již den před konáním svátku venku před vraty chrámu.

V některých klášterech jižního Mongolska se údajně, dle informátorů Pozdnějeva, místo vozu používá nosítek, která jsou také vybavena standartami a slunečníkem, s tím rozdílem, že je lamové nesou na zádech, zatímco k vozu se připevňuje ze dřeva či z kartónu vyrobený zelený kůň nebo slon.

V létě 2003 bylo možno v klášteře Amarbajasgalant vidět průvod se slonem instalovaným na korbě automobilu slavnostně objíždějícího klášter po okruhu z vnější strany klášterní zdi. Na místě spolujezdce se vyjímal představený kláštera, díky jehož stáří a nemoci se údajně zvolila tato varianta.⁴⁰

Den konání svátku lamové zahajují obřadním čtením textů v chrámu od pěti do šesti hodin ráno. Mezitím se další z lamů seskupují v daném pořádku před dveřmi chrámu, každý s jemu přiděleným obřadním předmětem. Po skončení chrámového obřadu, chambolama /sic!/ spolu s dvěma či třemi představenými klášterů zahajují průvod, nesou pozlacené vyobrazení (pravděpodobně sošku) Maitréji a stavějí na vyznačené místo na voze. Pozdnějev zde patrně neměl na mysli bandido chambolamu,

³⁶ Mongolské termíny, které uvádí Pozdnějev ve vlastní verzi ruského přepisu, jsou uvedeny v jejich současných podobách, a to u těch termínů, které se podařilo rozpoznat na základě konzultace s Doc. Dr. Jugderijim Luvsandoržim a PhDr. Veronikou Zikmundovou, Ph. D., ze dne 19. 1. 2005. Ostatní, nerozluštěné, jsou transliterovány z jejich ruské podoby, kterou Pozdnějev předkládá. Tyto nerozluštěné mongolské termíny jsou pro přehlednost uvedeny kurzívou.

³⁷ Čakravartin (skt. cakravartin) dosl. „vládce kola“, vladaf, o němž se říká, že >kola jeho vozu se bez překážky valí na všechny strany<, světovládný panovník. Později se stalo označením Buddha, jehož učení je univerzální a jehož pravda v sobě obsahuje celý vesmír. LxVM

³⁸ Skt. čintámani, klenot splňující přání, atribut různých buddhů a bódhisattvů. LxVM

³⁹ Obětiny sestávají z vody na ústa, vody na nohy, květu, vonné substance, obětiny balin, voňavky, potraviny a hudby, která je v kalíšku reprezentována například malými činelky.

⁴⁰ Informace a fotografie dokumentující událost pocházejí od Mgr. Dity Cermanové.

představeného burjatské sanghy,⁴¹ ale pod použitým termínem snad mínil bogdgegěna, představeného mongolské sanghy.

V průvodu ihned za představenými, v pořadí profesní důležitosti, nesou další lámové pět svazků knih o Maitréjovi (Maidariin tavan aimag nom), které položí na vůz před sošku. Další lamové nesou kadidelnice s doutnajícím vonným jalovcem *chüčži* (bur. arc), květinu, sedm symbolů moci *doloon erdene, ülcejtü najman temdek*, neboli osm cenností (tib. taši taggjä /bkra šis brtag brgjad/, skt. aštamangala).⁴² a tavan hüsel, v překladu pět přání. Není přesně zjevné, o jakých pět přání se jedná, ale pravděpodobně jde o přání ve spojitosti s pěti schopnostmi smyslového vnímání. Nesou se tedy pravděpodobně předměty, které mají za úkol uspokojit smysly toho, jemuž se obětují, přičemž podle mongolské tradice nejlahodnější očím je lotos, čichu červený santal (v podobě figurky nebo kousku santalového dřeva), uším kukání kukačky, jazyku med či jiné sladkosti, a hmatu může být obraz dvou dotýkajících se božstev nebo matky s dítětem v náručí. Všechny tyto věci berou lamové z tahilyn širee, obětního stolu, a pokládají na vůz před Maitréju. Pak se průvod zvedá k pochodu.

Ještě před samotným procesím jdou dva lamové, kteří nesou kožené naháňky jako symbolické biče určené ke kleštění cesty ve velkém davu. Okolo průvodu jdou navíc skuteční strážci pořádku, v počtu okolo padesáti lamů, kteří drží dav v mezích a v případě problému zasáhnou opravdovými naháňkami. Cybikov zmiňuje obdobnou funkci několika *däpungských*⁴³ mnichů na Velkém mōnlamu ve Lhase. Během částí denních obřadů, kdy se mnichové při obdarovávání příliš tlačili, byli dohlížitelé nuceni udržovat je v mezích, přičemž občas docházelo i k úmrtím.

Průvod je tedy následně za dvěma symbolickými dohlížiteli složen ze členů „orchestru“, a to v následujícím pořádku: vždy po dvou lamech s nástroji: lasturou, can – činely, sel ning – jinými činely (jedná se spíše o druh bouchacího nástroje), denšik – malinkými činely, hengereg – malými bubínky (uchopitelné do jedné ruky a bubnující přivázanými korálky na dvou šňůrkách obrácením z jedné strany na druhou), bišgüür – píšťalami, ganlin – dlouhými píšťalami, büree – troubami, ůher buree – velkými troubami (každou z nich musí nést vždy dva lamové), jeden lama se zvonečkem, dva lamové s *čima-purma* a na konci dva lamové se slunečníkem Maitréji.

Pak již následuje vůz, který je uvázan k předcházejícímu vozu s koněm koženými řemeny. Celou tuto sestavu táhne asi dvacet lamů. Ihned za vozem jde vyšší klášterní

⁴¹ Sangha (skt. samgha) dosl. „stádo, zástup“, buddhistická obec. LxVM

⁴² Osm symbolů přinášejících štěstí. Patří k nim: 1. Drahocenný slunečník rinchem dug /rin chen gdugs/, znak královské vlády a symbol Buddhova učení. 2. Zlaté kolo sergji khorlo /gser gji 'khor lo/, symbol Buddh Šákjamuniho a jeho učení, představuje jednotu všech věcí a jevů. 3. Zlaté rybky sergji űa /gser gji űa/, symbol volnosti a přeneseně duchovního vysvobození. 4. Pravotočivá bílá ulita dungkar jákhjil /dung dkar gjas 'khjil/, používaná jako hudební nástroj, symbolizuje Buddhovo mluvené slovo. 5. Nádoba s velkým pokladem ter thenpo bumpa /gter then po'i bum pa/, používaná jako posvátná schrána či urna ostatků, symbolizuje skryté poklady. 6. Lotos páma /padma/, vyrůstající z bahnitých kofenů, symbolizuje duchovní čistotu a přeneseně nirvánu jako vysvobození z nečistého koloběhu existencí. 7. Praporec vítězství gjalchän /rgjal mechan/, symbolizující vítězství nad nevědomostí a smrtí. 8. Vznešený diagram palgji beu /dpal gji be'u/, smyčka nemající začátek ani konec, symbolizující jednotu všech věcí a klamnou představu času. DT, str. 162.

⁴³ Däpung (tib. 'bras spungs) klášter sekty gelugpa západně od Lhasy (založen 1416). gCPMT

duchovenstvo. Střední a nižší se rozprostírá v řadách po obou stranách po celé délce procesí. Čím je dáno ono rozdělení vyššího, středního a nižšího text neprozrazuje.

Pokud jsou na svátku přítomni převtělenci hutagt (stmo. chutughtu) a huvilgaan, pak nejdu v řadě s duchovenstvem, ale jsou speciálně nesení na nosítkách vedle vozu. Mají také své vlastní průvodce v podobě dvou lamů s bišküür, dva s büree a jednoho s doutnajícím jalovcem v kadidelnici.

V řadě nižšího a středního duchovenstva jdou nejprve lamové nesoucí předměty sloužící obřadu, to znamená vše, co se nalézá na obřadním stole. Dále jdou lamové neustále zvonící na gelünov – zvoneček, dále lamové se sel ning, *dudarma*, *can* a *haranga* – *gogem*, dále s *bišgüür*, *ganlin*, *büree* a *üher büree*. Pak nesou *hengereg*, menší vždy jeden lama, větší jsou opatřeny dřevěným rámem na voze taženém dvěma lamy, další pak na ně tloučou pomocí *dokur*. Poslední v řadě se nese čimeg – ozdoba, čintámami.

Dále na obou stranách jsou nesena zobrazení symbolů, vyrobená ze dřeva a umístěná na tyčích, v pořadí: *doloon erdene*, *ülcejtü najman temdek*, *tavan hüsel* a další. Za těmito zobrazeními se vine dlouhá řada standart a slunečníků, které lamové buď nesou, nebo vezou na vozítkách.

Procesí, které ve stanoveném pořádku vychází z vrat kláštera, prochází hlavní klášterní branou ven, obchází klášter, zastavuje se na každé světové straně, kde se vykonává speciální obřad. V Erdene zuu se na každém ze čtyř zastavení provádí obřadní tanec *cam* (tib. /čham/, mong. *cam*).⁴⁴ Pozdnějev však, soudě podle *camu* shlédnutého na procesí Maitréji, uznal, že neměl takové kostýmy, nebyl tak rozsáhlý, ani nepředkládal takové obětiny, které by obvykle byly součástí vlastního samostatného obřadu *cam*.

Neprovádě-li se tedy *cam*, procesí, poté co vyjde z brány, se točí k severu, tváří směrem k bráně. Zde je prováděno první poklonění se Maitréjovi, které se skládá z obětování mandaly. Úkon se provádí při čtení textu obracejícího se s prosbou k Maitréjovi, vládci všech vítězných buddhů, aby dal těm, kteří jej uctívají, výsadu stát se jeho učedníky.

Po skončení prvního obřadu se průvod za doprovodu hudby zvedá dále k pochodu a pomalu se přemísť k západní straně kláštera. Průvod se obrací k západu. Na tomto místě Pozdnějev uvádí dva rozdílné obřady ve dvou klášterech, ve kterých byl na svátku Maitréji přítomen, a to v klášteře Baruu hüree, kde se konal *cam*, a v Urze pak oběti zvané *tahilyn üülen*, což znamená oblaka obětín. Modlitební text, který se k tomuto obřadu četl se obracel k Maitréjovi, vznášel mu chvály jako nesrovnatelnému patronu, hlavnímu vítězi, nezdolnému ochránci víry a neměnnému předmětu náboženských představ. Pak byly obětovány všechny obětiny, které obvykle stojí na obětním stole. Jedná se zde pravděpodobně o některé z následujících předmětů: jalovec, květ, osm cenností a *tavun hüsel* – symboly pěti přání.

⁴⁴ Obřadní tanec *cam* je tancem v maskách, při němž účinkující s maskami hněvivých ochranných božstev pomocí gest a pohybů symbolizují vítězství nas nepřáteli víry a zlými demony. Převzato z: Lygžima Chaloupková, *Cam*, mongolská mystérie masek, in *Maska, kostým a lidové divadlo. Soubor studií pracovní skupiny Náboženské směry v Asii/Religions trends in Asia*. Red. L'ubica Obuchová, Česká orientalistická společnost a nakladatelství Ibn Rushd, Praha 2001

Dále se procesí přemístí k severní straně kláštera s tváří na východ. Tam se obětuje balin⁴⁵ vládce země. Poté lamové zanechají vůz na místě a rozejdou se posilnit jídlem a pitím.

Ve tři hodiny se znovu na zvuk lastury shromažďují a pokračují. Především je vykonáván ugaal – omývání (obřad zahrnující také vyznání prohrěšků). Pak čtení ölzii hutag – štěstí a svatost, ke kterému Pozdnějev uvádí, že se jedná o běžný yörööl – zbožné přání či modlitbu pravověrných buddhistů, kteří si přejí dojít poznání budhy a znovuzrodit se v jeho blaženém ráji Sukhávatí.

Vůz dále míří k východní straně kláštera a obrací se k jihu. Zde mniši pročítávají pět svazků knih o Maitréjovi, jež byly nesený na čele průvodu, přičemž každý lama obdrží po dva–tři listy.

Následně se procesí, poté co obešlo klášter z vnější strany, vrací hlavní branou zpět do kláštera a zastavuje se před gol süm,⁴⁶ kde se koná poslední obřad sestávající z čtení Maidariin yörööl.

Po skončení je soška snata z vozu, umístěna spolu s knihami a obřadními předměty do gol süm, před kterým byl obřad ukončen.

Popsaný svátek, jak jej předkládá Pozdnějev, je samostatným svátkem, který je připravován dlouho předem a probíhá celý jeden den. Svátek je masovou záležitostí, které se zúčastňují spousty lamů z mnoha klášterů v okolí, často významných osob. Naznačuje to i rozsah popsaného procesí a pompézní projev.

Procesí se nekoná v rámci jiného svátku, jak je tomu u tibetské verze, ale samo je jádrem vlastního svátku, který se slaví v létě nebo koncem léta. Termíny jednotlivých klášterů se různí, ale pohybují se v rozmezí čtvrtého až devátého měsíce podle lunárního kalendáře.

Zajímavostí jsou ony čtyři zastavení procesí na čtyřech světových stranách, kde se konají vlastní obřady svátku nebo obřadní tanec cam.

Za povšimnutí stojí rovněž tradice použití vozu a k němu připevněného zeleného koně nebo slona, která u Pozdnějeva nemá vysvětlení. Tradici jistě znal z burjatských klášterů. Ovšem teprve ve srovnání s Tibetem, kde použití koně či slona není doloženo, otázka jejího původu nabývá na významu.⁴⁷

3. Zmínky z Burjatska

3.1 Lamaismus v Burjatsku

Lamaismus v Burjatsku⁴⁸ je souhrnným a uceleným dílem ruských akademiků Sibiřského oddělení Akademie věd a pojednává o burjatském buddhismu z dob před represáliemi. Dílo je věnováno spíše zhodnocení sociální role lamaismu jako nábo-

⁴⁵ Balin (tib. torma /gtor ma/) těstová figurka sloužící jako obětina. gCPMT

⁴⁶ Jeden z vedlejších chrámů v areálu kláštera.

⁴⁷ Mezi lamy v Aginsku je tradice zeleného koně vysvětlována návazností na tradovanou legendu, že Maitréja setoupí na zemi na zeleném koni. Bílý slon používaný k procesí v Cugolu následuje jinou tradici, která ovšem zůstává bez bližšího vysvětlení.

⁴⁸ G. R. Gandanova, K. M. Gerasimova, D. B. Dašiev, G. P. Mitupov, Lamaizm v Burjatii, XIII. – načala XX. veka. Struktura i socialnaja rol kultovoj sistemy, Nauka, Novosibirsk 1983.

ženství ve společnosti a je dosti jasně poznamenáno hodnocením v duchu vládnoucího režimu. Snahou je vykreslit na podrobnostech fakt, že náboženství je přežitkem, a nechýbí ani hodnocení obřadů. Ty jsou popsány jako „používající všechny prostředky emocionálního vlivu bez zájmu o štěstí a život, vzbuzující víru v osobitou a nezaměnitelnou roli duchovenstva, splnění všech tužeb věřících a vnášející v obecné povědomí náboženskou ideologii“.⁴⁹

Část díla je věnovaná obřadům a jednotlivým svátkům, kde se můžeme dočíst, že v současné době (1983) se v kláštřích slaví šest svátků. Mezi ně patří novoroční „klášterní svátek“ a svátek Maitréji. O klášterním svátku se píše: „... patnáct dní prvního měsíce Nového roku bylo zasvěceno hlavně čtení hymnů Buddhovi Šakjamunimu na oslavu jeho vítězství nad šesti falešnými učiteli.“⁵⁰ Je možné, že se jedná o období Velkého mňlamu, protože Rigzin uvádí, že přibližně ve stejný čas se Velký mňlam koná ve Lhase, a že byl ustanoven Congkchapou u připomenutí stejné příležitosti, a to porážky šesti indických učitelů.

Maitréjovo procesí popsané v Lamaismu v Burjatsku však není součástí novoročního „klášternímu svátku“. Dozvíme se, že svátek obcházení s Maitréjou (Krugovraščeniya Majdari) nebo-li poklonění se budoucímu buddhovi Maitréjovi se transformoval ze svátku Maani, „svátku prohlášení“ zasvěcenému odkrytí čtyř velikých pravd Buddhou Šakjamunim. Svátek Maani se prováděl spolu s obřadním tancem cam v některých kláštřích poslední měsíc léta.

Podrobnější zmínky kdy, na či popud, či z jakého důvodu k transformaci došlo, v čem spočívala, a přesnější obsah a zařazení zmíněného svátku Maani, text neuvádí.

V Burjatsku tedy bylo obcházení s sochou Maitréji samostatným svátkem prováděným bez bližšího upřesnění v posledním měsíci léta. Popis se nezmiňuje, jak dlouho svátek trval, zda jeden den či současně tři dny, a je navíc doplněn ideologicky zabarvenými výklady významu některých symbolů.

Jeho průběh je popsán následovně: Po čtení textů se socha Maitréji vynášela z chrámu a stavěla na voze. K vozu se připevňoval, rovněž na voze stavěný, dřevěný zelený kůň nebo bílý slon, přičemž kůň a slon jsou interpretováni jako symboly rychlejšího rozšíření a vítězství náboženství v časech budoucího buddhy. Pak procesí lamů, hudebníků, vozů vycházelo z vrat kláštera a obcházelo jej okolo jeho stěn. Procesí se zastavovalo na každé ze čtyř světových stran, aby se četly další obřadní texty a traktáty předkládání obětí Maitréjovi a pánům země. Zde není jasné, zda jsou pány země míněni například ochránci přínaležející světovým stranám nebo jiná božstva.

Kromě svátku se text dále zabývá samotným kultem Maitréji. Uvádí, že samotných vedlejších chrámů ve všech burjatských kláštřích je zasvěcených Maitréjovi (Majdar sume) pouze deset. A mimo samotného většího svátku se ještě v chrámech provádějí modlitby k Maitréjovi, které jsou zaměřeny na následující témata: možnost slyšet učení budoucího buddhy, možnost stát se jeho učedníky a následovateli v době, kdy nastane čas jeho příchodu, a do toho času prosba přerozovat se v jeho nebeském

⁴⁹ Lamaizm v Burjatii ... str. 215.

⁵⁰ G. R. Gandanova, K. M. Gerasimova, D. B. Dašiev, G. P. Mitupov, Lamaizm v Burjatii, XIII. – načala XX. veka. Struktura i socialnaja rol kultovoj sistemy, Nauka, Novosibirsk 1983, str. 212.

království, které se vykládá jako druh ráje.⁵¹ Nutno dodat, že Cybikov zamýšleje se nad „přehnanou“ vírou v budoucnost Tibeťanů tvrdí, že postava Maitréji je v Tibetu významnější než osoba samotného Šákjamuniho.⁵²

3.2 Maitréjovo procesí B. Radnajeve

Další z pramenů je článek B. Radnajeve Maitréjovo procesí pocházející z časopisu Legšed,⁵³ z rubriky o kalendářních svátcích. Časopis je určen veřejnosti, a tomu je přizpůsoben i způsob a podávání informací. Obsahuje kratší i rozsáhlejší studie týkající se buddhistické filozofie, obřadů a chodu kláštera, například obětín nebo svátků. Rozsáhlejší články jsou strukturovány a opatřeny bibliografií, případně obrazovou přílohou. Kratší články, k nimž patří i Maitréjovo procesí Radnajeve, jsou spíše stručnější a nestrukturované, bez uvedení zdrojů.

Článek Maitréjovo procesí Radnajeve, pocházející z výše vyjmenovaného časopisu, reflektuje kult Maitréji jako takového, jeho působení, epiteta a citaci z Tripitaky,⁵⁴ která se k němu vztahuje. Jeho cílem je spíše poučit čtenáře o tom, v čem je osoba Maitréji důležitá, buddhistickém vidění světa a snad i o pozadí slaveného svátku.

Konkrétně o procesí pojednávají poslední dva odstavce, které zachycují ve zkratce historii a také malé pozvání k zúčastnění se letošního svátku s datumem a výčtem úkonů, jež budou probíhat.

Ačkoliv článek pochází z pera lamy, jazyk je jednoduchý. Cizí termíny bývají vysvětleny nebo uvedeny v závorce za ruským ekvivalentem. Lze jen ztěžít posoudit, do jaké míry jsou použité informace pochopitelné či všeobecně známy.

Zde uvádím dva poslední odstavce vztahující se přímo k svátku.

Ceremonie svátku Maitréji (tib. džamkor) byla poprvé uvedena reformátorem tibetského buddhismu velkým učitelem Congkhapou a provedena roku 1409. V burjatských kláštorech všeobecně existovaly speciální chrámy zasvěcené Maitréjovi. Slavnostní svátky se konaly v bohatě zdobených chrámech, ve velkém shromáždění lidu. Po zakončení se konaly „tři disciplíny zdatných mužů“ (dostihy, zápas a střelba z luku). Vítězům soutěží byly darovány štědré dary od bandido chambolamy.

V letošním roce [1999] svátek Maitréji (bur. Majdariin chural) bude probíhat 15 – 16 – 17 července ve všech chrámech Buddhistické tradiční sanghy Ruska. V době svátku budou mniši číst svaté hymny na počest buddhů, vznášet chválu Maitréjovi, modlit se o jeho brzké sestoupení na zemi, vyrábět obětiny buddhům, dákiním a strážcům učení (dharmapálové), [a to] pohoštění z posvěcených součástí.

Burjatský svátek Maitréji je tedy samostatným svátkem, ke kterému nemáme bližší konkrétní popis, jako tomu bylo u Pozdnějeva o oblasti Mongolska. Lamaismus

⁵¹ Lamaizm v Burjatii ... str. 216.

⁵² Cybikov, Gonbožab Cebekevič, Cesta k posvátným místům Tibetu, Vyšehrad, Praha 1987, str. 142.

⁵³ Radnajeve, B., Krugovraščenie Majtreji, Legšed, 4. číslo, 6/1999, vydává Aginskij burjatskij buddijskij institut. Více informací k časopisu a přesnější určení výtisku, ze kterého pocházel článek, není k dispozici.

⁵⁴ Tripitaka (skt. Tripitaka) dosl. „trojí koš“, kánon buddhistických písem. LxVM

v Burjatsku popisuje novoroční „klášterní svátek“, jenž je časově, původem a náplní nápadně podobný Velkému mōnlamu v oblasti Tibetu. Maitréjovo procesí se však koná poslední měsíc léta, v případě Radnajeve jde již o třídenní svátek, umístěný mezi patnáctý a sedmáctý červenec. Radnajeve zmiňuje masivní účast lidu na svátku. Tento fakt potvrzuje i Cybikov tím, že lhasskou účast shledává oproti Mongolsku a Burjatsku nepatrnou.

Struktura a provedení svátku jsou v mnoha bodech shodné s Mongolskou verzí: zobrazení Maitréji na zdobeném voze, zelený kůň nebo slon, obcházení kláštera se čtyřmi zastaveními, čtení obřadních textů a předkládání obětí.

Novinkou, nikde jinde nezaznamenanou, je poznámka Radnajeve, že součástí svátku jsou modlitby za brzké sestoupení Maitréji na zem. Doposud jsme se setkali jen s modlitbami a texty oslavného charakteru, předkládající přání blahobytu a štěstí či osobních jednotlivostí anebo žádající zrození v době působení budoucího buddhy s možností stát se jeho žáky.

Hry přínaležející ke svátku

Jedním z aspektů, jež se váží k svátku Maitréji, jsou hry a soutěžení v disciplínách typických pro oblast Vnitřní Asie. Rigzin uvádí,⁵⁵ že po skončení formální části svátku probíhají koňské dostihy a pěší maratón /sic!/, jehož se zúčastňují různí vládní představitelé. Zajímavostí, nad kterou se pozastavuje i autor, a snaží se ji racionálně omluvit,⁵⁶ je víra, že vítězové obdrží milost zrodit se v budoucnu jako první žáci buddhy Maitréji.

Cybikov také soutěžím přihlíží.⁵⁷ Konají se poslední den Velkého mōnlamu ve Lhase. Poté, co končí všechny „pobožnosti“, začínají hry, kterých se účastní i světské obyvatelstvo. Hry tvoří zápas dvojic zápasníků a běh sestávající z běhu lidí v pestrobarevných úborech a běhu koní bez jezdců. Ti se seskupí na široké cestě vedoucí k Däpungu a společně běží směrem k městu.

V knize Dějiny Tibetu se píše: „Za dob Gušri chana a Dalaj chana (17. století) měli mongolské jezdectvo a pěšáci o novoročním mōnlamu ve zvyku v plné zbroji pochodovat před dalajlamou. Potom se vojáci po dva dny po mōnlamu věnovali veřejným soutěžím v dovednosti, načež následovalo rozdávání cen a hodování... Tento obyčej se při mōnlamu udržoval ještě donedávna.“⁵⁸

Radnajeve zase uvádí, že po skončení obřadu probíhaly „tři disciplíny zdatných mužů“, dostihy, zápas a střelba z luku. V současnosti jsou v Burjatsku svátek na jedné straně, a hry na druhé, odděleny. Hry se konají spíše jako sport a zábava.

V Mongolsku se tento zvyk nazývá nádam (mong. naadam), což znamená slavnost, soutěžení či hry, a má kořeny hluboko v minulosti. Kniha Kalendářní obyčej a obřady východní Asie⁵⁹ popisuje historii a funkce nádamu od nejranějších fází po dobu, kdy byl součástí buddhistických obřadů. Úhel výkladu funkce a vidění jednotlivých

⁵⁵ Rigzin, Tsepa, *Festivals of Tibet*, Library of Tibetan Works and Archives, New Delhi, 1993, str. 19.

⁵⁶ „Ať je tomu jakkoli, můžeme tyto hry pojmout čistě jako trénink na fyzické úrovni.“ Rigzin, str. 19 – 20.

⁵⁷ Cybikov, Gonbožab Cebekovič, *Cesta k posvátným místům Tibetu*, Vyšehrad, Praha 1987, str. 147 – 148.

⁵⁸ Cipōn Wangčhug Dedān Žagabpa, *Dějiny Tibetu*, Lidové Noviny, Praha, 2001, str. 19.

⁵⁹ *Kalendaryne obyčaji i obrjady narodov vostočnoj Azii*, Glavnaja redakcija voctočnoj literatury izdatelstva Nauka, Moskva, 1989.

etap je opět, jako v Lamaismu v Burjatsku, zaměřen v duchu vládnoucí ideologie vědy. Popis a výklad je koncipován tak, aby představil buddhismus jako vládnoucí teokratickou institucí, která si svými náboženskými nástroji podmanila pracující lid. Přesto popis fázi vývoje a struktury nádamu, které kniha předkládá, mohou být nápomocny pochopení této součásti svátku.

Jak text uvádí, ve své nejranější fázi se nádam konal ku příležitosti rodových obětín duchu místa a předkům. Dělo se tak uprostřed nebo koncem léta, kdy již byl dostatek mléčných produktů /sic!/. V dalších fázích nabýval různých kontextů v rámci měnící se situace, od vojenských prohlídek a výběru vhodných kandidátů do armády mezi zdatnými soupeři, po soupeření jednotlivých feudálních osad a v širším záběru demonstrace síly a soudržnosti státu. Další z fází byla doba, kdy bylo Mongolsko součástí mandžurské Číny, a nádam se stal v roce 1778 náboženským svátkem k poctění nejvyššího představeného mongolských buddhistů – bogdgegěna, kterému se v průběhu svátku předkládala mandala, přinášely obětiny a posléze i dary ve formě koní, dobytka, nábytku apod. Text mluví až o kultu „živého buddhy“ bogdgegěna.⁶⁰ Další fáze po roce 1911 a dále 1921 přetvořily nádam v státní vojensko-sportovní hry.

Jak vyniká z předchozího přehledu, nádam jako hry o třech částech, dostihy na koních, zápas a střelba z luku, je pravděpodobně znám ještě z dávných dob a je jednou z charakteristik kultury mongolských kmenů dávno před příchodem buddhismu. Kdy se stal součástí náboženských svátků text přímo neudává, uvádí pouze jej v souvislosti se vzrůstajícím vlivem bogdgegěna. Není tedy možné odhadnout jakým způsobem tyto dvě roviny, rovina sportovních her a rovina svátečního klání, spolu existovaly, souvisely či se vyvíjely, a zda se rovněž tradice her přenesla do Burjatska jako součást buddhistického svátku nebo byla situace podobná vývoji mongolskému.

Celkově lze konstatovat, že sejetí svátku s hrami je značně volné. V Mongolsku existoval nádam nejdříve bez buddhistické záštity, posléze jako součást svátku, a dnes je opět na buddhistickém svátku nezávislý. Podobně je tomu v Burjatsku. Pokud tam kdysi tyto události existovaly spolu, dnes jsou rozděleny.

Situace v Tibetu je poněkud jiného charakteru, jednak tím, že svátek Maitréji neexistuje nezávisle, ale jako součást novoročního Velkého mōnlamu, a jednak charakterem konaných her. Rigzin však zmiňuje, že hry se konají ve stejný den jako Maitrejevo procesí, což by naznačovalo určitou souvislost. Navíc podle něj panuje víra, že se vítězové narodí jako žáci budoucího buddhy, což tyto hry úzce spojuje s kontextem svátku. Cybikov je umísťuje rovněž do posledního dne Velkého mōnlamu, ovšem Maitréjovo procesí probíhá o deset dní dříve.

Dějiny Tibetu zase uvádí hry dvoudenní a konané po skončení formální doby svátku. Dle Radnajeve v burjatském pojetí vítězové obdrží štědré dary od bandido chambolamy. V pojetí Kalendářních obyčejů jsou naopak v Mongolsku na počest bogdgegěna vítězům na prvních třech příčkách v dostizích odebrány koně.

Struktura se také poněkud liší. Burjatsko a Mongolsko soutěží ve třech disciplínách: dostihy, zápas a lukostřelba. V Tibetu se setkáváme jen se zápasem a běžecými závody, případně během samotných koní. A to lukostřelba vůbec není v Tibetu

⁶⁰ Zde vyvstává otázka, zda nebyl v takto nastíněném kontextu bogdgegěn vnímán jako vtělení Maitréji, s čímž se můžeme setkat v některých tradicích, promítnutých např. i do informací knihy V. Lesného Buddhismu, str. 370.

zapomenutým uměním, vždyt sám pověstný „bohém“ šestý dalajlama⁶¹ byl „... vynikající lukostřelec, který se často zúčastňoval veřejných soutěží ve střelbě z luku.“⁶²

Z předloženého přehledu tedy vyplývá, že délka trvání, způsob průběhu, se kterým souvisela i funkce, a souvislost her s buddhistickým svátkem se měnily podle oblasti a historického kontextu. Nelze je tedy jednoznačně k svátku přiřadit ani zcela oddělit.

Shrnutí

Z předchozích popisů Maitréjova procesí vystupuje zhruba jeho charakter, součásti, doba konání a proměny v čase a rozdíly v různých oblastech. V tradici školy gelugpa se procesí objevuje v oblasti Tibetu jako součást novoročního Velkého mōn-lamu, v Mongolsku a Burjatsku již jako samostatný svátek s vlastním charakterem a strukturou.

Doba konání se liší, v oblasti Tibetu spadá do prvního měsíce roku, v Mongolsku a Burjatsku se svátek slaví v letních měsících. Všem oblastem je společná tradice obcházení chrámu či kláštera s vyobrazením buddhy Maitréji, ověnčování sochy, příp. vozu či koně khataky, a také tradice soutěží ke konci či po skončení svátku.

Mongolská a Burjatská verze svátku navíc obsahuje vlastní specifika v podobě zeleného koně či bílého slona, zdobeného vozu a celé řady příslušejících obřadů a obětí. Tyto obřady se konají při obcházení procesí kolem kláštera na každé z jeho čtyř světových stran. Ať už se jedná o obřady čtení příslušných textů, klanění se Maitréjovi, modlitby k němu vznášené či přinášení obětí v podobě balin. Novodobý svátek v Burjatsku trvá tři dny a zahrnuje již závěrečné soutěže v tradičních dovednostech.

Obracení se k Maitréjovi má několik aspektů. Věřící mohou přijímat požehnání, prosit o vyslyšení individuálních žádostí a přenášet zobrazení osvícené bytosti, jež je chápáno jako záslužná činnost. Dále je Maitréja uctíván jako vítěz a ochránce víry, jemuž se předkládají různé druhy obětí. Může zaznít prosba o privilegium stát se Maitréjovými žáky až nastane doba jeho působení na zemi, anebo prosba o znovuzrození v jeho blaženém ráji Sukhávati. Radnaje v dokládá navíc prosbu o jeho brzké sestoupení na zem.

Místo závěru

Struktura a popis současného stavu (červenec 2004) svátku v Burjatsku, a to v Aginském klášteře, spolu s fotodokumentací byla náplní mé bakalářské diplomové práce (obhájena 2005). Kontinuita navázaná na dřívější formy slavení svátku z dob před represáliemi ze strany státu ve třicátých letech 20. století je zcela zjevná a záměrná. Nejedná se již o pompézní svátek s účastí desítek tisíců lamů a přihlížejících, jak se o něm zmiňuje Cybikov. Svátek se dnes slaví skromněji, za účasti sta až dvou stovek lidí, trvá však tři dny a nechybí mu nutné předčítání textů, průběžné oběti, úlitby, pocty Maitréjovi-sošce vezené na voze taženém symbolicky oživeným koněm či slonem, dary, modlitby a přání. Je jednou z nejvýznamnějších každoročních událostí.

⁶¹ Šestý dalajlama, Cchangiang Gjamcho, 1683 – 1706. DT

⁶² DT, str. 121.

V kontextu svátku by za podrobnější výzkum stála i v návaznosti na vnější formy probíhající obnova sanghy, ať už v pohledu mnichů, jež studují písma a provozují obřady nebo z pohledu laických věřících, kteří jsou v živém kontaktu s děním v klášteře a vždy mají na jednotlivé symboly a úkony své vysvětlení.

Bibliografie

- Bělka, Luboš, Aginský Maitréja, aneb mají sochy svoji karmu?, in: *Nový Orient*, 59/2004, Orientální ústav akademie věd České republiky, Praha.
- Bělka, Luboš – Berounský, Daniel, Burjatský obřad „Předložení tisíce oěr“ u stúpy Dašigomon in *Religio, Revue pro religionistiku*, Česká společnost pro studium náboženství Brno, 1/2001.
- Bělka, Luboš, *Tibetský buddhismus v Burjatsku*. Brno: Masarykova univerzita 2001.
- Cipön Wangčhug Dedän Žagabpa, *Dějiny Tibetu*. Praha: Lidové Noviny 2001.
- Cybikov, Gonbožab Cebekovič, *Cesta k posvátným místům Tibetu*. Praha: Vyšehrad 1987.
- Eichhorn, Werner, *Die Religionen Chinas*. Stuttgart Berlin Köln Mainz: Verlag W. Kohlhammer 1973.
- Gandanova, G. R., Gerasimova, K. M., Dašiev, D. B., Mitupov, G. P., *Lamaizm v Burjatii, XIII. – načala XX. veka. Struktura i socialnaja rol kultovoj sistemy*. Novosibirsk: Nauka 1983.
- Kalendarnye obyčaji i obrjady narodov vostočnoj Azii*, Glavnaja redakcija voctočnoj literatury izdatelstva Nauka, Moskva, 1989.
- <http://www.blessedquietness.com/journal/housechu/matraya.htm>
- http://www.shareintl.org/maitreya/Ma_jesus.htm
- <http://www.briancreese.co.uk/Maitreya.htm>
- Chaloupková, Lygžima, Cam, mongolská mystérie masek, in: *Maska, kostým a lidové divadlo. Soubor studií pracovní skupiny Náboženské směry v Asii / Religions trends in Asia*. Red. L'ubica Obuchová, Česká orientalistická společnost a nakladatelství Ibn Rushd, Praha 2001.
- Kim, Inchang, *The future Buddha Maitreya. An Iconological Study*. New Delhi: D. K. Printworld 1997.
- Latourette, Louis, *Maitreya, le Bouddha futur*. Paris: Libraire Lemerancier 1926.
- Lesný Vincenc, *Buddhismus*. Olomouc: Votobia 1996.
- Pozdnejev, Alexej Matvejevič, *Očerki byta buddijskich monastyrej i buddijskago duchovenstva v Mongolii v svazei s otnošenijami cego polednjago k narodu*. Sanktpetersburg: Kalmyckoe knižnoje izdatelstvo Elista 1993.
- Radnajej, B., Krugovraščenje Majtreji, *Legšed*, 4. číslo, 6/1999, Aginskij burjatskij buddijskij institút.
- Rigzin, Tsepak, *Festivals of Tibet*. New Delhi: Library of Tibetan Works and Archives 1993.
- Tokarev, S. A., *Mity narodov mira, II. díl*. Moskva: Sovětskaja encyklopedija 1988.